

MAÂRİF-i UMÛMİYYE NEZÂRETİ

rak vilâyetlerde maarif meclisleri oluşturuldu. 1870'te Telif ve Tercüme Nizam-nâmesi yayımlandı. 1872'de daireler kaldırılarak Meclis-i Kebîr-i Maârif tek meclis haline getirildi ve üye sayısı azaltıldı.

Maârif Nezâreti, Temmuz 1879'da yapılan esaslı bir düzenlemeyle mekâtib-i âliye, mekâtib-i rüşdiyye, mekâtib-i sıbyânîyye, telif ve tercüme ve matbaalar olmak üzere beş ana daireye ayrıldı. Dairelerin her birinin başına Meclis-i Kebîr üyelerinden biri tayin edildi. Ayrıca Müze-i Osmânî ve rasathâne de nezârete bağlandı. 1882'de Telif ve Tercüme Dairesi'nin yerine Encümen-i Teftiş ve Muayene adıyla bir nevi sansür vazifesi gören bir birim oluşturuldu; matbaalar dairesi kaldırıldı ve Mekâtib-i Sıbyânîyye Dairesi Mekâtib-i İbtidâîyye'ye dönüştürüldü. Meclis-i Maârif bir ara bir encümen durumuna sokulduysa da işler gereği gibi yürümediğinden 15 Kasım 1884'te tekrar açıldı. 1886'da bütün yabancı okulları teftiş etmekle görevli Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiyye Müfettişliği kuruldu.

Orta öğretim güçlendirilmeden yüksek öğretim için yapılacak çabaların boşa gideceği düşüncesinden hareketle 1892'de Mekâtib-i Âliye Dairesi kaldırılıp Mekâtib-i İdâîyye Dairesi, iki yıl sonra da mektûbî kalemine bağlı olarak istatistik ve memurların özlük kayıtlarını tutmakla görevli sicill-i ahvâl şubeleri kuruldu. 1896'da Encümen-i Teftiş ve Muayene'nin üzerinde ve nâzırın maiyetinde yer alan ikinci bir sansür heyeti olarak Tedkîk-i Mûellefât Komisyonu devreye sokuldu. 1898'de dava vekilliği, tercümanlık ve mimarlık, bir yıl sonra Mekâtib-i Mülkiyye Sıhhiye Müfettişliği birimleri oluşturuldu. 1903'te dinî kitapların incelenmesi işi Encümen-i Teftiş ve Muayene'den alınarak yeni kurulan Kütüb-i Dîniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti'ne verildi.

II. Meşrutiyet'ten sonra yapılan genel düzenleme ve tensikattan Maarif Nezâreti de nasibini aldı ve Meclis-i Kebîr-i Maârif dâimî bir encümene dönüştürüldü. Nezâretin merkez birimleri tedrisât-ı tâliyye, tedrisât-ı ibtidâîyye, mekâtib-i husûsiyye, tahrirat, muhasebat, sicill-i ahvâl, istatistik, levâzım ve evrak daireleriydi. 1910'da bunlara Tedrisât-ı Âliye Dairesi ilâve edildi; ayrıca müstakil bir kütüphaneler müfettişliği kuruldu. 9 Mart 1912'de yayımlanan bir nizamnamayla nezâretin yapısı yeniden düzenlendi. Dâimî Meclis-i Kebîr-i Maârif kurulduğu gibi öğretim daireleri de âliye, tâliye ve ibtidâîye olarak üçe indirildi. Yine ilk öğretim

için Tedrisât-ı İbtidâîyye Encümeni ve okul yapım ve onarım işleri için Mebânî-i Tedrisiyye Encümeni oluşturuldu. Ayrıca belirli sayıda vilâyet maarif ve okul müdürleriyle öğretmenler ve dışarıdan sınırlı sayıda uzmanın katılımıyla Meclis-i Kebîr'in yılda bir kere toplanması kararlaştırıldı. Bu girişim bugünkü Millî Eğitim şûralarının temeli olarak kabul edilebilir.

Meclis-i Kebîr 1914'te lağvedildi. Ayrıca ihşâiyat kalemi, mimari şubesi, hıfzı-sıhha-i mekâtib dairesiyle levâzım kalemi, bir süre sonra da Telif ve Tercüme Heyeti kuruldu. Yetim çocukları barındırmak ve eğitmek için ihdas edilen dârüleytamları yönetmek amacıyla Dârüleytamlar Müdüriyyet-i Umûmiyyesi tesis edildiye de bu birim 1920'de Dahiliye Nezâreti'ne nakledildi. Mütareke döneminde Meclis-i Kebîr yeniden ihdas edildi, Telif ve Tercüme Heyeti ise kaldırıldı.

Maarif teşkilâtı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve 4 Mayıs 1920'de Ankara'da Maarif Vekâleti'nin kurulmasıyla iki başlı bir görünüme sahip oldu, bu durum 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına kadar devam etti. Nezâret, kurulduğu tarihten 1922 yılına kadar altmış beş defa el değiştirmiş ve toplam otuz altı nâzır görev almıştır. Son maarif nâzırı Said Bey'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade - Dahiliye, nr. 5710, 24518, 24663, 24779; "Maarif Nezâretinin Tarihçesi", *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye: sene 1319*, İstanbul 1319, s. 1-17; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul 1338, tür.yer.; *Türkiye Maârif Tarihi*, II-IV, tür.yer.; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 18-26; *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat: 1857-1923* (der. Reşat Özalp), İstanbul 1982, tür.yer.; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988, s. 18-36, 40; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1991, tür.yer.; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, s. 222-250; Teyfur Erdoğan, *Maârif-i Umumiye Nezâreti Teşkilâtı* (yüksek lisans tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, tür.yer.; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1999, tür.yer.; M. Winter, "Maârif", *EP* (İng.), V, 902-905.

ALİ AKYILDIZ

MAÂRİFNÂME

(معارفنامه)

Sinan Paşa'nın
(ö. 891/1486)Nasihatnâme adıyla da bilinen
mensur ahlâk kitabı
(bk. SİNAN PAŞA).

MAARRETÜNNU'MÂN

(معرّة النعمان)

Suriye'nin kuzeybatısında
tarihî bir şehir.

Halep'in 70 km. güneyinde, üstünde birçok arkeolojik kalıntılar bulunan Zâviye dağlarının doğusunda, Halep'i Hama üzerinden Humus'a bağlayan tarihî yol üzerinde yer alır. Eski Arrâ'nın yerine kurulmuş olduğu düşünülen şehrin tarihi milâttan önce I. binyıla kadar uzanır. Adı Asur metinlerinde Ara, Hellen - Romen döneminde Arra olarak geçer. Strabo'nun Megara diye adlandırdığı şehrin ismi Latin tarihçiler tarafından Marra şeklinde kaydedilmiştir. Maarre'ye eklenen Nu'mân ismiyle ilgili farklı rivayetler vardır. İslâm tarihçilerinin çoğu Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî adlı sahâbeye izâfeten şehre bu adın verildiği, bazıları ise Tenûh kabilesinden Nu'mân b. Adî b. Gatafân es-Sâtî'dan geldiği görüşündedir. Kavşak noktasında bulunmasından dolayı kuruluşundan itibaren faal bir ticaret merkezi olan şehir İslâm tarihi kaynaklarında Zâtûl-kusûr, Maarretühaleb ve Maarretühıms adlarıyla da anılmaktadır.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasında şehre gelen İslâm ordusu halk cizye ve haraç ödemeyi kabul edince şehri barış yoluyla teslim aldı (16/637). Hulefâ-yi Râşidîn devrinde Halep'e bağlı olan Maarretünnu'mân Muâviye zamanında Hıms'a bağlandı. Hârûnürreşid döneminde Avâsım'a dahil edildi. Me'mûn'un Suriye valisi Abdullah b. Tâhir, âsi Nasr b. Şebes'e karşı giriştiği mücadele sırasında şehrin surlarını ve birçok küçük kaleyi yıktırdı. 290 (903) yılında Karmatîler şehri yağmalayıp binlerce kişiyi öldürdüler, kadın ve çocukları esir aldılar. 325'te (937) Suriye'ye girip Maarretünnu'mân'a yönelen Benî Kilâblı göçebelerle çatışmaya giren şehrin kumandanı Muâz b. Saîd esir düştü. Şehir 333'te (945) Hamdânîler'den Seyfûddeve'nin hâkimiyetine girdi. Aynı yıl İhşid unvanı ile tanınan Mısır Valisi Muhammed b. Tuğç, Dimaşk'tan hareketle Maarretünnu'mân üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi ve esaretten kurtardığı Muâz b. Saîd'i vali tayin etti.

Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas, 968 yılı sonunda Suriye'ye yaptığı sefer sırasında Maarretünnu'mân'ı da zaptetti. Şehrin surlarını ve Büyük Camii'yi yıktırdı, halk Bizans'a vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı (358/969). Fakat

Bizans'ın bölgede yeterli sayıda askeri bulunmadığından Seyfüddevle'nin oğlu Sa'düddeve el-Hamdânî kısa bir süre sonra şehri yeniden ele geçirdi. 969 Ocağında Bizanslılar tekrar Suriye'de ilerlediler. İmparator Nikephoros, Halep'te yönetimi eline geçiren Kargûye ile (Kargaveyh) anlaşarak Maarretünnu'mân'ın idaresini ona bıraktı. Ancak Sa'düddeve el-Hamdânî, Kargûye'nin hâkimiyetine son verdi. Seyfüddevle'nin memlûkü Rummâh, Maarretünnu'mân'da efendisi Saïdüddevle'ye karşı ayaklanınca (386/996) Saïdüddevle Halep Atabegi Lû'lû ile anlaşış şehri kuşatmak üzere harekete geçti. Rummâh da Fâtımîler'in hizmetindeki Mengü Tegin'den yardım istedi. Mengü Tegin'in Rummâh'a yardıma geleceğini öğrenen Saïdüddevle ile Lû'lû Halep'e çekildiler. Lû'lû 392'de (1002) Fâtımîler'le anlaşarak Maarretünnu'mân'ı ele geçirdi. Ertesi yıl şehrin yakınındaki kaleleri kendisine karşı bir tehlike oluşturmaması için yıktırdı.

XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Halep'in hâkimiyetini ele geçiren Mirdâsîler'in tarih sahnesine çıkmasının ardından Maarretünnu'mân sık sık el değiştirmeye başladı. Sâlih b. Mirdâs 418'de (1027) Maarretünnu'mân'ı kuşattı ve şehrin ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi tutukladı. Tutuklular şair Ebû'l-Alâ el-Maarî'nin araya girmesiyle serbest bırakıldı. 434 (1042-43) yılında Emir Nâsirüddevle el-Hamdânî, Halep hâkimi Mirdâsî Simâl'e karşı yaptığı sefer esnasında şehri ele geçirdi. Mirdâsîler'den Mahmûd 457'de (1065) Halep'e girince Maarretünnu'mân'ı Türk kumandanı Hârûn b. Han'a iktâ etti. Hârûn ertesi yıl şehre girdi. Sıkı disiplin altındaki ordusu halka hiçbir zarar vermedi. 462'de (1070) kuzeyde Bizans topraklarından Halep üzerine yürüyen Türk birlikleri Maarretünnu'mân, Kefertâb, Hama, Hıms ve Refeniye şehirlerine kadar indiler ve bölgeyi tahrip ettiler. Kısa bir müddet sonra Selçuklu Türkleri Kuzey Suriye bölgesinde göründü. 472 (1079-80) yılında Suriye Selçuklu Meliki Tutuş, Maarretünnu'mân ve Sermin'in doğu köylerini yağmaladı. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Süleyman Şah 478'te (1085) o sırada Ukaylîler'e ait bulunan Maarretünnu'mân'a sahip oldu. 485'te (1092) Tutuş, Maarretünnu'mân dahil bölgedeki bazı yerleri Antakya Valisi Yağısıyan'a iktâ etti. Ancak üç yıl sonra Halep Meliki Rıdvân Maarretünnu'mân ve civarını Sökmen b. Artuk'a verdi.

Antakya'yı ele geçirdikten (491/1098) bir süre sonra yolları üzerindeki Maarretünnu'mân'a gelen I. Haçlı Seferi orduları hemen şehre saldırdılarsa da şehir halkı tarafından geri püskürtüldüler. Onların arkasından Maarretünnu'mân önüne gelen Bohemund'un birliklerinin de sonuç alamaması üzerine Haçlılar şehrin kuşatılmasına karar verdiler. Bohemund'un teklifiyle halk hayatlarının bağışlanması karşılığında haraç ödemeyi kabul etti. Fakat çok kısa bir süre sonra (14 Muharrem 492 / 11 Aralık 1098) Haçlılar şehri istilâ edip yaklaşık 20.000 kişiyi öldürdüler; her tarafı yakıp yıktılar.

Maarretünnu'mân ve civarındaki bazı kaleleri Halep Meliki Rıdvân b. Tutuş 496'da (1103) Haçlılar'ın elinden geri aldı. 505 (1111-12) yılında Musul Atabegi Mevdûd b. Altuntegin Halep melikine karşı Dimaşk Atabegi Tuğtegin ile ittifak yaptı ve ardından Maarretünnu'mân üzerine yürüdü. 513'te (1119) Kudüs Kralı II. Baudouin de Maarretünnu'mân'a hücum edince Rıdvân onunla bir anlaşma yaparak şehri kendisine verdi. 531'de (1137) Musul ve Halep hâkimi Atabeg İmâdüddin Zengî, Maarretünnu'mân'ı Haçlılar'dan geri aldı ve Haçlılar'ı şehirden çıkarıp müslümanları yeniden bu topraklara yerleştirdi (İbnü'l-Esîr, XI, 52). 552 (1157) yılında vuku bulan deprem Maarretünnu'mân'da büyük tahribat yaptı (İbnü'l-Adîm, II, 306).

Selâhaddin-i Eyyûbî 574'te (1178) Maarretünnu'mân'a yakın bazı köyleri Emir Şemseddin İbnü'l-Mukaddem'e iktâ etti. 587 (1191) yılında şehir Eyyûbîler'den el-Melikü'l-Muzaffer Takıyyüddin Ömer'in eline geçti. 589'da (1193) onun elinde bulunan şehir daha sonra zaman zaman Hama ve Halep'e bağlandı. 595 (1198-99) yılında, Hama Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr Muhammed döneminde şehre Ebû'l-Fevâris Necâ b. Abdülkerîm bir Şâfiî medresesi inşa ettirdi. 597'de (1201) şehir Halep Hükümdarı el-Melikü'l-Zâhir Gâzî tarafından yağmalandı ve Halep topraklarına katıldı. Ertesi yıl Hama Emîri el-Melikü'l-Mansûr'a verildi. Şehrin 622'ye (1225) doğru Hama Emîri el-Melikü'n-Nâsir'a ve bir ara Dimaşk Emîri el-Melikü'l-Muazzam İsâ'ya ait bulunduğu kaydedilmektedir (a.g.e., III, 197). 635 (1238) yılında Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in ölümü üzerine Halep Emîri el-Melikü'n-Nâsir Yûsuf Maarretünnu'mân'ı eline geçirdi. Moğollar'ın önünden kaçan Hârizm Türkleri 638'de (1240-41) Fırat'ı geçip Suriye-

ye girdiler ve Maarretünnu'mân'a kadar ilerlediler.

Baybars'ın Aynicâlût'ta kazandığı zaferden sonra Memlûk Sultanı Kutuz 658'de (1260) Hama, Ba'rin ve Maarretünnu'mân'ı Hama'nın eski emîri el-Melikü'l-Mansûr'a geri verdi. Bu tarihten itibaren kısa fâsılalar dışında şehir Hama Melikliği'ne bağlı kaldı. Memlûkler döneminde Hama Melikliği'ne son verilerek burası bir eyalet haline getirildi, Maarretünnu'mân da bu eyalet içinde bir şehir oldu (742/1341).

Maarretünnu'mân, Yavuz Sultan Selim zamanında Mercidâbık Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin idaresi altına girdi (922/1516). XVII. yüzyılda Kâtib Çelebi Maarretünnu'mân'ın bağımsız bir sancak olduğunu ve eskiden mâmur olan şehrin şimdi büyük bir kısmının harap durumda bulunduğunu kaydeder (*Cihannûmâ*, s. 592).

XIX. yüzyılda Maarretünnu'mân Dimaşk eyaletinin kuzeyinde bir sancak merkeziydi. Daha sonra Halep livâsına bağlı bir kaza merkezi haline getirildi. 1879'da burayı ziyaret eden Sachau'a göre (*Reise*, s. 94) şehirde 400 kadar ev vardı. Şehir bakımlı bahçelere ve tarıma elverişli topraklara sahipti. Yaklaşık aynı tarihlerde Maarretünnu'mân'a uğrayan Berchem ise burasının sefil görünüşlü büyük bir köy olduğunu kaydeder (*Voyage*, s. 201 vd.). XIX. yüzyılın sonunda şehirde 1180 ev, on altı cami, on beş mescid, iki medrese, dört hamam, 300 dükkân bulunuyordu, nüfusu da 5900 kişi idi (Cuinet, II, 216). Şehir 1916'da Halep vilâyetinin Antep sancağına bağlanmış, Ekim 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiş, kısa bir süre sonra Fransızlar'a bırakılmıştır. Maarretünnu'mân, Suriye Cumhuriyeti zamanında idarî olarak Halep'e bağlı kalmıştır. Günümüzde Suriye'nin idarî bölümlerinden biri olan İdlîb muhafazasına bağlı bir kaza merkezidir. 1960'ta 12.000 kadar olan nüfusu 2003 yılı tahminlerine göre 60.000'e yaklaşmıştır. Çevresinde tahıl ve pamuk yetiştirildiği için Suriye'nin önemli bir ticaret merkezidir.

Maarretünnu'mân eskiden yedi kapılı bir surla çevriliydi. Ulucami (el-Mescidü'l-câmiu'l-kebir), Mescid-i Yûşâ, Mescid-i Şeyh Atâ, Dâvûd Zâviyesi, Şâfiî (Ebû'l-Fevâris) Medresesi ve Osmanlı döneminde inşa edilmiş olan kervansaray şehrin belli başlı mimari eserleridir. Yûşâ, Şit, Meşhed-i Yûsuf, Abdullah b. Ammâr b. Yâsir ve Şeyh Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Mansûr türbeleri şehrin başlıca ziyaret yerlerini

MAARRETÜNNU'MÂN

oluşturur. Ömer b. Abdülazîz'in türbesi de Maarretünnu'mân yakınlarındaki Deyr-sem'ân'da bulunmaktadır.

İbnü'l-Adîm şehir halkının üstün zekâlarıyla tanındığını söyler. Ortaçağ'da Maarri nisbesiyle anılan çok sayıda âlim ve şair yetişmiş olup bunlardan bazıları şunlardır: Şair ve filozof Ebû'l-Alâ el-Maarri ile fakih, edip, şair ve tarihçi Zeynüddin İbnü'l-Verdî, Sirâcüddin İbnü'l-Verdî, muhaddis Ebû'l-Behî Meymûn b. Ahmed, muhaddis Ebû Husayn et-Tenûhî, İbnü'l-Müneccâ, Kâdî el-İmâm Ebû'l-Beyân Muhammed b. Ebû Gânim el-Maarri.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 187; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 118; Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, s. 30, 154; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 341-343; İmâdüddin el-İsfahânî, *el-Fethu'l-kussî: Conquête de la Syrie et la Palestine par Saladin* (trc. H. Massé), Paris 1972, s. 146, 285, 383; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 156; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 524; X, 260, 270, 278, 487, 510; XI, 52, 218; XII, 163; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I-III, bk. İndeks; İbn Şeddâd, *el-'Alâku'l-hafile fi zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l-Cezîre* (nşr. D. Sourdel), Damascus 1953, s. 40, 57 vd., 104, 106, 127 vd.; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer*, Beyrut 1380/1960, II, 6; IV, 126, 144; VI, 64; VII, 85, 93; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 67, 651; Kâtib Çelebî, *Cihannümâ*, s. 592; E. Sachau, *Reise in Syrien und Mesopotamien*, Leipzig 1883, s. 94; Cuinet, II, 216; M. van Berchem – E. Fatio, *Voyage en Syrie*, Cairo 1914, 201 vd.; R. Dussaud, *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale*, Paris 1927, s. 181-185, 187-194, 239; R. Goussset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1934-36, I, 96, 98, 116 vd., 122-124, 126 vd., 168, 265 vd., 278, 317, 377, 386, 401, 410 vd., 426, 466-469, 507, 550, 566, 569, 572 vd., 582, 636, 642; II, 13, 18, 62-64, 82, 103, 144, 172, 275, 379, 626, 763; III, 384, 661; E. Honigmann, *Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071*, Brussels 1935, s. 94, 97, 121, 131; a.mlf., "Maarret'ün-Nûman", *IA*, VII, 116-119; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 10, 42, 113, 155, 157 vd., 161 vd., 177, 185, 200, 218, 220, 222, 239, 242, 263, 277, 301, 468, 473, 541; M. Canard, *Histoire de la dynastie des hamdânides*, Algiers 1951, bk. İndeks; *A History of the Crusades* (ed. K. M. Setton), Philadelphia 1955-62, I, bk. İndeks; II, 700, 705, 775; R. S. Humphreys, *From Saladin to the Mongols*, New York 1977, s. 33, 83, 119, 172, 199, 248; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 46 vd., 83, 89; Velîd Kanbâz, "Ma'arratü'n-Nu'mân medînetü'l-Maarri", *Fayşal*, XLVI, Riyad 1981, s. 35-50; N. Elisséeff, "Ma'arrat al-Nu'mân", *El²* (İng.), V, 922-927.

IŞIN DEMİRKENT

MAARRÎ

(bk. EBÜ'L-ALÂ el-MAARRÎ).

MAAZALLAH

(bk. İSTİÂZE).

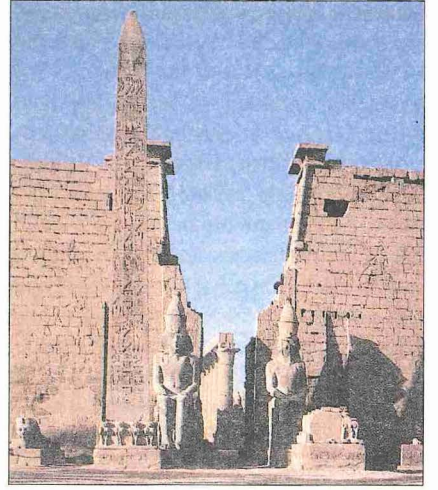
MÂBED

(المعبد)

İbadet etmeye mahsus yapı, tapınak.

Arapça **ibâdet** masdarından türetilen ve "ibadet edilen yer, ibadethâne, ibadete mahsus bina" anlamına gelen **ma'bed** kelimesi, bir dine bağlı olanların belli zamanlarda toplu olarak veya tek başlarına ibadet etmeleri için yapılmış özel mekânı ifade etmektedir. Batı dillerinde mâbed karşılığı kullanılan **temple** kelimesinin kaynağını teşkil eden Latince **templum** başlangıçta kâhinlerin, kuşların uçuşunu gözetlemek için kullandıkları dikdörtgen şeklindeki yeri belirtmekte iken zamanla "belli bir iş için tahsis edilmiş özel mekân", daha sonra da "Tanrı'nın evi" mânasını kazanmıştır. Yunanca'daki karşılığı olan **temenos** da "Tanrı'ya ayrılan kutsal yer" demektir. Mâbed için kullanılan Sumerce **E**, Akadça **bitu** kelimeleri "ev" anlamındadır. Diğer taraftan Sumerce'de mâbed karşılığı "büyük ev" mânasındaki **e-kalden** gelen **ekallu** ile (tanrının sarayı) **e-kurdu** gelen **ekurru** (dağ evi) kelimeleri de kullanılmaktadır. Ras Şamra metinlerinde mâbed için "bt" (ev) ve "ekallu"dan gelen "hkl" kelimeleri yer almaktadır. İbrânice'de ise mâbed **beth** (ev) veya **heikhal** (saray) ile karşılanmaktadır. Mâbed genelde bütün dinlerin ibadet mahallini ifade etmekte, özelde müslüman mâbedi için **câmi** veya **mescid** kullanılmaktadır. Arapça'da **heykel** kelimesi de "tapınak" mânasına gelmektedir.

İbadet, dinin temel unsurlarından biri olduğu ve bir mekânı gerektirdiği için bütün dinlerin mâbedi ifade eden kelime veya kavramların yanında kendilerine has mâbed anlayışları da vardır. Mâbedler ilk dönemlerdeki açık alanlardan basit ve küçük yapılara, zamanla büyük ve geniş binalara kadar gelen bir gelişme ve değişiklik arz etmektedir. Mâbed anlayışının temelinde kutsal mekân telakkisi vardır. Ulûhiyyetin tecelli ettiği yer, ağaç veya

Mısır'daki Karnak Mâbedi'nin kalıntıları

taşlarla kutsal kişilere ait nesnelerin bulunduğu kabirler ve mağaralar kutsal kabul ediliyor, buralarda kurban takdimi ve çeşitli tapınma eylemleri yapılıyordu. Göçebelerin sabit mâbed yerine kutsal saydıkları mekânları ve yolculukları boyunca yanlarında taşıdıkları çadırları vardı. İlk dönemlerde tanrı veya tanrılar için bir yapı bina edilmeden önce sadece belli tanrının tasviri ve bir sunağın bulunduğu açık alan kutsal kabul edilip mâbed olarak kullanılıyordu. Müstakil mâbedlerin bilinmediği yerlerde şahıslara veya yerleşim merkezine ait evler de mâbed hizmeti görüyordu. Ancak gelişmiş kültür ve medeniyetlerin dinî hayatında ve mimari anlayışında mâbed daha da önemli bir yer işgal etmektedir.

Sumerler, insanların ilâhlara kurban takdim etmek ve mâbed yapmak için yaratıldıkları inancından hareketle tanrılara mâbedler yapmışlardır. Sumer mâbedleri tanrılarının ikamet yeri ve orada bulunuşlarının somut göstergesiydi. Bütün mâbedlerde tanrının heykelini korumak için bir iç oda ve kurban takdim etmek için de bir mezbah (altar) bulunurdu. Her tanrının, mâbedine hizmet eden ve günlük ihtiyaçları için orada hazır olan bir rahibi vardı.

Tarihi Ur
sehrindeki
Nanna
Ziggurati –
Irak